

Visitasen visitert

«Etter en tid sa Paulus til Barnabas: 'La oss dra tilbake og besøke våre søsken i alle de byene hvor vi har forkynt Herrens ord, for å se hvordan det går med dem'»

(Apg 15,36 NO 2005)

AV OLAV SKJEVESLAND

olav.skjevesland@kirken.no

Visitasen er et gammelt kirkelig instrumentarium som mange vil si står i et tvetydig lys. Den er ment og kan erfares som et nyttig virkemiddel i utøvelse av tilsyn. I de senere år er visitasen tydeligere verdsatt som anledning til å fremme menighetsutvikling som integrert del av tilsynet. Noen kan imidlertid kjenne at ordet visitas vekker blandede følelser fordi man her hører krav om rapporter og dypdykk i egen pastoral andedam. Visitasen synes derfor ved første blick å leve mellom mulighet og motstand.

Den norske kirkes visitasreglement fra 1987 er, bl.a. etter KRL-fagets innføring i 1997 og nye tjenesteordninger, i behov av revisjon. Den vil komme i sin tid. Ikke desto mindre foregår visitasene jevnt og trutt. En sak for seg er at visitasen som kirkelig handling er meget sparsomt behandlet i den praktisk-teologiske litteratur.¹

I noen kirker tales det videre åpent om at visitasen er under press, bl.a. fordi andre arbeidsformer (medarbeidersamtaler, stabsutvikling, arbeidsveiledning, osv.) synes å være mer relevant for den praktiske yrkesutøvelse. Dette var et viktig moment under et faglig seminar i rammen av biskopskonferansen i Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands (VELKD) i dagene 4.–7. mars 2006. Visitasen oppleves noe gammelmodig sett i lys av nyere kirkelige arbeidsformer, kan man høre. Siden det er i tysk kirkeliv visitasen for tiden debatteres mest energisk, vil referansene i denne artikkel bære preg av det.

Min påstand er at visitasen ikke er avleggs, men dens begrunnelse, egenart og utførelse trenger jevnlig å gjennomtenkes. Denne artikkel er et praktisk-teologisk anlagt bidrag til en refleksjon over visitasens grunnlag, intensjon og utforming i vår aktuelle kirkelige situasjon. Om visitasen her primært behandles praktisk-teologisk, har temaet også bibelteologiske, kirkehistoriske, systematisk-teologiske og kirkerettslige aspekter.

En visitas er i utgangspunktet at det større kirkelige fellesskap «ser til» det mindre. En visitas er et møte mellom lokalkirke og regionalkirke.² Den lokale menighet er hel kirke, men ikke hele kirken. Slik sett er visitasen som teologisk og kirkerettslig ordning et uttrykk for kirkens katolisitet.

Bibelteologiske momenter

Visitas er søskenlig besøkstjeneste og kirkelig tilsyn. Det er knapt mulig å finne paralleller mellom det som måtte være av overgripende kirkeledelse i NT og våre dagers visitaser. Vanskene begynner allerede ved bestemmelsen av hva vi presist legger i stikkordet visitas, og som så kan legges til grunn for å søke etter tidlig-kristne analogier. En definisjon av fenomenet visitas kan formuleres slik: «Visitas er et institusjonalisert, kirkerettslig fastsatt besøk ved noen betrodde embetsinnehavere, eller stedfortredere, med sikte på å føre tilsyn med en enkeltmenighet, et videre kirkelig område

eller en kirkelig institusjon innenfor det tilkjente ansvarsområde».³

Å visitere er som nevnt å ivareta en viktig side ved tilsynet (*episkopé*). Et slikt institusjonalisert besøk lar seg ikke etterspore i den tidlig-kristne kirke. Det skyldes opplagt at «kirkeordningene» i NT ennå er så forskjellige og løse at det er vanskelig å avklare hvem som visiterer hvem. Men det er nå i eksegese bredt erkjent at vi i NT ser konturene av menighetsledere og tjenestebærere – i stadig tydeligere utvikling frem mot den situasjon pastoralbrevene avspeiler.

Ifølge NT fins det i troen på Jesus Kristus en teologisk fundert *koinonia* som griper om alle lokale menigheter. Men den har ikke funnet en samlende og forpliktende organisatorisk form. Dette skjedde først med en mer etablert kirkeorganisasjon rundt det monarkiske bispeembete og etableringen av kirkestruktur knyttet til metropoler og bispedømmer, dioceses (NT.s *episkopos* er en menighets-episkopos). NT oppviser ingen instans som kan anordne visitas. Saklige analogier er det således vanskelig å finne, men enkelte terminologiske og motivmessige observasjoner gjør en seg:

- Verbet *episkeptomai*, resp. *episkopein* (hebr. *paqad*) kan på den ene side bety at Gud nådig ser til sitt folk eller enkeltpersoner (Luk 1,68; Jak 1,27), men kan også på den annen side ha den valør at Gud hjemsøker for å straffe; men hovedvekten av disse stedene har med å se nådig til noen.
- Et viktig saklig assosiasjonsfelt knyttet til tilsynstanken melder seg ut fra hyrdetalen i Esek 34,12ff, og motivets videre plass og betydning i NT, Joh 10 osv.
- En nærliggende henvisning er, som signalisert i epigrammet, Apg 15,36, hvor Paulus ved starten av den andre misjonsreise foreslår for sin medarbeider Barnabas å dra tilbake for «se hvordan det går» med de menigheter som allerede er etablert. Her bruker den latinske Vulgata verbet *visitare* som ekvivalent til *episkeptomai*.

I historisk perspektiv kan en vel si at visitasen i kirken fikk sin fødselsstund i det øyeblikk Paulus kalte opp Barnabas for en «tilsyns-

reise». Paulus holdt forbindelsen med «sine» menigheter: Han holdt kontakt gjennom brev, som fra en side sett fremstår som tilsynsskrivelser. Disse brev hadde ofte en konkret foranledning (1 Kor 5,9ff; 7,1ff) og ble opplest i menighetene (1 Kor 16,20–22; 1 Tess 5,27). Den andre måten besto i å sende budbærere som sto i et underordnet forhold til Paulus (1 Tess 5,12; Apg 15,36ff). Disse kunne overbringe spesielle anliggender (1 Kor 4,17; 16,10) og avga rapport fra besøket (2 Kor 7,6ff). Den tredje måten var ved apostelens personlige besøk.⁴

Det kan se ut som om det er situasjoner hvor Paulus oppfordrer til lokal løsning på vanskelige saker (1 Kor 5). I beskrivelsen av Stefanus hus (1 Kor 16,15f) er det tydelig at noen allerede tidlig i den paulinske misjon ble tilkjent et særlig ansvar og myndighet. I graverende læretviser kunne Paulus selv gripe inn med full kraft (Gal 1,6–9).

Vi finner etter dette selvsagt ingen visitasordning i NT, men det er altså visse berøringspunkter mellom realitetene den gang og de senere utviklede menighetsbesøkene – deres formål og gjennomføring. Allerede Luther har i fortalen til *Unterricht der Visitatoren* (1528) fremhevet Paulus som eksemplarisk visitator, i det han «schreibt briefe, sendet seine jünger, leufft auch selber» (WA 26, 195).

Glimt av visitasens historie

Visitasinstituttet ble en regulær kirkelig arbeidsform i overgangen mellom senantikken og tidlig middelalder. Forutsetningen var som nevnt en mer utbygd kirkelig organisering, med biskop og tilhørende ansvarsområde. Konsilet i Tarragona (516) foreskrev en årlig visitas i kirkene i bispedømmet, og her omtales visitasen som allerede etablert ordning. Etter Gregor den Store, rundt år 600, ble visitas ved biskopen stadig sterkere forbundet med firmingen (et romersk-katolsk sakrament, som gjennom håndspåleggelse ved biskop meddeler Den Hellige Ånd for å styrke den unge kristne i troen). Under karolingerne i det frankiske rike et par hundreår senere ble det holdt visitaser ved biskopen personlig eller ved erkediakonen som dennes stedfortreder.

Visitasen fikk etter hvert en høyst vekslende

historie. Underveis inn i det nye årtusen forfalt den – vesentlig av to årsaker: Skikken med å bruke ulike typer vikarer tiltok og gled ut. Således hevdet erkediakonen i det 11. århundre en rett til å holde egne visitaser, noe som utviklet seg til et konkurrerende initiativ. I tillegg kom en tiltagende overdådighet under visitasjonen. Flere konsiler påpekte den misbruk og de utglidninger som stadig tok til. Sterke økonomiske interessemotsetninger, ofte med strid om rettigheter til eiendommer som ingrediens, kunne også gjøre visitasjonen til temmelig uandelige begivenheter. Mange bispeembeter ble for øvrig besatt med titulærbiskoper som residerte utenfor bispedømmet. Biskoper fungerte også likefrem som verdslige fyrster, noe som utgjør en viktig bakgrunn for den avklaring av biskpemakten som ligger i CA 28.

Med sterke og skjerpene formuleringer kom Tridentinerkonsilet (1545–63) til å fastslå at å utføre visitaser er en sentral biskoppelig forpliktelse i Den romersk-katolske kirke. Visitasjon er etter gjeldende romersk-katolsk kirkerett både en pastoral og en rettslig oppgave som påhviler biskopen. Dette er imidlertid ingen rettshandling i streng mening. Visitator skal gå frem på «faderlig måte» (*paterna forma*).⁵

Det er velkjent at reformasjonen kom til å bety en markant gjenreisning av visitasjonen, med dens kirkefornyende potensial. I Luthers fortale til Melanchtons *Unterricht der Visitatoren* (1528) fremheves hovedstykkene i evangelisk kristendom. Den nye evangeliske visitasjonsordning fra Sachsen hadde åndelig oppvåkning og moralsk renselse som mål. Luther omtaler visitasjonen som «göttlich, heilsam Werk». Han ansporer til å ta opp en biskops opprinnelige oppgave, som er å være tilsynsmann og visitator, istedenfor å «sitte bedagelig i varme stuer». På typisk vis refser reformatoren: «Men hvordan man forkynner, tror og øver kjærlighet, hvordan man kristelig lever, tar hånd om de fattige, trøster de svake og straffer de uregjerlige, og hva som hører til slikt embete, det tenker de aldri på».

I *Unterricht* fremheves også skolenes betydning. Den sachsiske visitasordning ble snart mønsterdannende og et svært viktig hjelpemiddel for å konsolidere reformasjonsverket. Luther

fremhevet videre at en visitas må skje «villig, uten tvang», et poeng som korresponderer med anvisningen i CA 28 om å utøve embetet «uten menneskelig makt, men ved Ordet» (*sine vi humana, sed verbo*).

Opp mot vår tid et det verdt å merke seg den profilering som Bekennende Kirche ga visitasjonen som «brüderlicher Besuchsdienst». Lutherske visitasordninger av nyere dato betoner at «gjennom visitasjonen våker kirken, gjennom visitatorene, over at Guds ord blir forkynt i samsvar med Skriften og at sakramentene blir forvaltet i pakt med innstiftelsen», og videre: «gjennom visitatorens tjeneste spør Herren (...) menigheten om dens liv i etterfølgelsen» (VELKD.s *Richtlinien* fra 1981, §§1 og 3). Et annet viktig poeng understrekes i § 4: «Visitatorens tjeneste vil hjelpe til med å oppdage de gaver som er i menigheten, tilordne dem til hverandre og gjøre dem fruktbare for menighetens oppbygging».

I det nåværende visitasreglement for Den norske kirke – som altså er modent for revisjon – heter det i målparagrafen: «Biskopen skal ved visitasjonen legge vekt på forkynnelsen av Guds ord for menigheten, drøftelse med menighetsrådene, og samtale med de ansatte. Ved dette skal biskopen gi støtte til menighetenes virksomhet og styrke fellesskapet i menighetene. Sammen med menighetsråd og ansatte skal biskopen under visitasjonen gå inn i et felles arbeid for å prøve menighetslivet på Guds ord og vår kirkes bekjennelse, og inspirere til frimodighet og fornyelse» (§ 2).

Økumeniske samtaler om apostolsk suksejon, gudsfolkets felles tjeneste og det historiske episkopat, har også berørt temaet «tilsyn», og dermed saklig sett drøftet visitasjonen. Her kan nevnes rapporten fra den anglikansk-lutherske dialog om «Episcope», fra Niagara Falls 1987.⁶ Denne rapport drøfter bl. a. «the current practice of *episcope* amongst Anglicans and Lutherans» (s. 11) og betoner at biskopens særskilte tjeneste er tilsyn (*episcope*, § 54). Rapporten inngår i de mange forarbeider til Porvoo-avtalen av 1992, vedtatt av Den norske kirke 1994. I fellesuttalen fra Porvoo munner samtaleprosessen om dette tema ut i formuleringen: «Vi tror at et pastoralt tilsynsembete

(episkope), utøvet på det personlige, kollegiale og fellesskapsmessige plan, er nødvendig for å vitne om og ivareta Kirkens enhet og dens apostoliske karakter. Videre opprettholder og bruker vi bispeembetet som et tegn på vårt ønske om, under Gud, å sikre Kirkens kontinuitet i apostolisk liv og vitnesbyrd. Av disse grunner har våre kirker et personlig utøvet bispeembete» (§ 32k).

Glimt fra nordiske søsterkirker

Den evangelisk-lutherske kirke i Finland har en visitasordning med de innholdsmomenter som vi kjenner fra praksis i Den norske kirke. Tilsynet med forvaltning og økonomi er enten en del av bispevisitasen eller den skjer som en separat handling. Biskopen assisteres normalt av en «presteassessor», prosten og en notarius. Presteassessoren utfører vanligvis tilsynet med forvaltning og økonomi.

Mitt materiale fra fem stift i *Svenska kyrkan* (Uppsala, Skara, Västerås, Linköping og Strängnäs) viser at det i vår søsterkirke i øst ikke fins ett samlende visitasreglement. Stiftene har noe ulike ordninger i innhold og utforming, gjerne formulert som en løsere PM-tekst. I kap. 8, § 2 heter det i Kyrkoordningen av år 2000: «Biskopen skall visitera stiftets församlingar». Videre leser vi: «Biskopen får också uppdra åt kontraktsprosterna att i biskopens ställe visitera församlingarna i deras kontrakt». I tråd med dette har biskopen i Västerås delegert menighetsvisitasene til prostene, mens han selv visiterer prostenes menigheter og har pro-
stivisitaser med jevne mellomrom.

En viktig referanse og målestokk ved visitaser i Svenska kyrkan er den såk. «församlingsinstruktion», som uttrykker den enkelte menighets pastorale program. Ellers er hovedmønsteret gjenkjennelig for norske øyne, med forberedelsesfase, gjennomføring og etterarbeid. Forøvrig slår det en at de svenske veiledningene for visitas vektlegger at alle kirker skal besøkes og ha sin gudstjeneste under visitasen, og at det å vurdere kirkenes egnethet som gudstjenesterom er et tema høyt oppe på dagsordenen.

I *Den danske folkekirke* fines det ikke et fastlagt regelverk for visitasen. I Danske Lov av

1683 er det bestemt at superintendenten skal besøke stiftets kirker. I menighetsrådsloven er det dessuten fastsatt at biskopen eller prosten kan møte menighetsrådet uten prestens tilstedeværelse, og dette kalles «visitas». De danske biskoper besøker for øvrig på søndag kirkene i stiftet. Ofte kommer de uanmeldt, og har gjerne en kort samtale med presten etter gudstjenesten.

Viborg biskop meddeler at han dessuten har institusjonalisert bispevisitasen slik at han avholder en forut bekjentgjort visitas ca. en gang pr. måned. Visitasen forløper som en alminnelig høymesse hvor sognepresten leder gudstjenesten frem til og med prekenen. Deretter holder biskopen en tale til menigheten og leder altergangen, med den stedlige prest som assisterende. Etter gudstjenesten følger samtale med presten/prestene i pastoratet, og derpå holdes et møte med menighetsrådet. Det hele avsluttes med at stab og råd har et felles måltid, med en samtale om den kirkelige situasjon knyttet til.

To av visitasens dilemmaer: kontroll eller kontakt – og maktens problem

Visitasen rommer flere dilemmaer. Et av de sentrale problemer er fortsatt dette: Hvordan forholder visitasens kontakt- og kontrollfunksjon seg til hverandre? Med andre ord tematiseres her vekselvirkningen mellom visitasens sjelsørggeriske og granskende side? Lar de to aspekter seg forbinde – eller blir en visitas et feilslag når man søker å forene de to? Det andre dilemma er maktaspektet i visitasens sammenheng.

1. I et viktig og profilert bidrag fra 1975 påsto Manfred Josuttis at man må skille strengt mellom *visitasens kontroll-* og *kontaktfunksjon*, mellom tilsynsaspektet i strikt mening og den søskenlige besøkstjeneste.⁷ For Josuttis skiller idealtypisk mellom «kontakt» og «kontroll» i det handlingskompleks som visitasen utgjør. Han forstår visitasen – ensidig – som en kommunikasjonshandling i det kommunikasjonssystem som kirken utgjør. Her bør vi ha i tanke at artikkelen er skrevet for 30 år siden, da kommunikasjonsvitenskapen øvde sterkt innflytelse på hele den praktiske teologi.

Manfred Josuttis ser i flere av de visitasordninger han analyserer fra sin tyske kontekst at disse understreker kontaktspektet, men det er kontrollfunksjonen som like fullt fremstår tydeligst (Her må vi være klar over at i de tyske landskirker utgjør tilsynet med menighetenes økonomiske forvaltning en side ved visitasen). Slik systemet fungerer, er kontaktmomentet dømt til å mislykkes, hevder Josuttis. Dessuten fungerer kontrollen heller ikke. For det er den velpolerte, velforbereidte søndagsmenighet som stiller seg frem under visitasen.

Motsatt skrev Martin Honecker et par år tidligere at «tilsyns- og kontrollmomentet ikke aldeles lar seg fjerne fra visitasens gjennomføring»⁸. På lignende måte betoner Michael Plathow den reformatoriske understrekning av at «visitatio est gubernatio et reformatio» – visitas handler om menighetsledelse og forbedring.⁹

Josuttis' ensidige argumentasjon skjer ut fra perspektivet: kirken som kommunikasjonsfellesskap, og setter et – nyttig – kritisk søkelys på de åpne og skjulte mekanismer som utspiller seg når kontakt og kontroll skal forenes i visitasen som kompleks handling. Like fullt kommer vi ikke forbi at visitasen må integrere ulike aspekter: teologiske, sjelesørgeriske, rettslige og tilsynsmessige i vid forstand. Tilsynstjenesten slik den bl.a. utøves gjennom visitasinstituttet, skal se til at det læres rett og at sakramentene blir rettelig forvaltet – og har som overordnet siktemål å bygge opp og fornye menigheten i Den Hellige Ånd.

Dypest sett er det ikke visitatoren (eller visitatorkommisjonen) og de visiterte som her stilles overfor hverandre. Det er visitator og menighet som sammen blir stilt under Guds ord: Visitator og de som visiteres står sammen i den felles forpliktelse på skriftprinsippet – i Den Hellige Ånds enhet. Visitas er å utøve kirkeledelse, hvor et kjernepunkt er å utøve teologisk fullmakt (*non vi humana, sed verbo*) – for at evangeliet kan forkynnes rett og synderen kan rettferdiggjøres «av nåde alene», «for Kristi skyld», «gjennom troen» (jf. CA 4).

Gjennom visitasen er det, teologisk sett, kirkens Herre som spør sin menighet om den er i pakt med sitt vesen og kall – kort sagt: om den er i etterfølgelsen.

Visitasens historie har gjennom århundrene foregått som pendelsvingninger mellom sjelesorg og jus, forenklet sagt. I dagens visitaspraksis er kontrollmomentet klart underordnet kontakt- og oppmuntringsaspektet. Manfred Josuttis stiller opp alternativet for skarpt: enten kontakt eller kontroll. En rett visitas kommer ikke unna begge aspekter – med mitt ordvalg: inspirasjon og inspeksjon (og da inspeksjon forstått ut fra grunnordet *inspicio*: jeg ser inn i). Og for å signalisere en viktig konklusjon allerede: Jeg mener NT har en teologisk kategori som fanger opp dette dobbelte perspektiv, og mer til. Mon ikke visitas er *paraklese*? Det nyttestamentlige ordet *paraklese* angir en flerdimensjonal kommunikasjon som spenner over et vidt betydningsfelt: alt fra trøst og oppmuntring – til korreksjon og tilrettevisning.

2. *Maktmomentet* melder seg også som et dilemma i visitasens sammenheng. Makt er et protestantisk tabu-fenomen.¹⁰ Protestantiske kirkers usikre omgang med maktens fenomen er et problem som fortjener større oppmerksomhet. Et poeng som røper oss her er at vi heller taler om «kirkens ordninger» enn om «kirkerett». Men vi kan ikke overse maktens tematikk i kirken – det være seg lokalt, på landsplan eller økumenisk.

Den «synlige» kirke og den «egentlige» kirke er uatskillelig forbundet. Dermed blir Guds makt – Guds ords makt – i kirken hevdet som makt *ved* mennesker *over* mennesker. For å avverge egenmektig maktutøvelse, slik at makten faktisk forblir bundet til Guds makt i Ordet, trengs ordninger, prosedyrer, mekanismer. Kirkelig makt trenger kontroll for at den kan fungere sakssvarende og rettferdig. Én slik ordning er visitasen på lokalkirkens plan. En visitas skjer ved at flere par øyne «ser», og slik berikkes og nyanseres bildet av den aktuelle menighet som samhandlende fellesskap. Dette er noe idealiserende fremstilt, realitetene vil ikke sjelden fortone seg annerledes.

Når det gjelder kirkens ledernivå, bør makten kontrolleres gjennom et samspill av ulike organer og arrangementer: begrenset funksjonstid, maktfordeling, kritisk kirkejournalistikk, teologisk og samfunnsfaglig observasjon av kirkesystemet – og ved at det rår en så åpen

og trygg kultur at det også gis rimelig rom for uformell maktutøvelse.

Et bærende synspunkt på all maktutøvelse i kirken må være at den har tjenestens karakter, at den fungerer positivt for kirkens sendelsesoppdrag. Dette er «den ideale fordring» – i det vi er vel vitende om at menneskelige, og altfor menneskelige, avsporinger kan skje.¹¹

To nye rammefaktorer: Tjenesteordningene og KRL-faget

1. *De nye tjenesteordningene* aktualiserer bl. a. spørsmålet om visitasens nedslagsområde, adressater og praktiske organisering. Prestegjeldene, som med sine tradisjonelle sogn har vært visitasområder, er nå på vei ut som kirkelig administrasjonsområde (selv om de i og for seg kan leve videre som visitasenheter). Det er gjort, og gjøres, forsøk med prostivisitaser og med andre typer av tilrettelegging og gjennomføring.

Spør vi etter visitasens adressat og grunnenhet, er svaret fra en side sett opplagt: basis er enkeltmenigheten som gudstjenestelig fungerende fellesskap, sognet, parochien. Om sogneperspektivet er uoppgivelig, bør ikke dette tilrettelegges for trangt, for visitasen skal samtidig knytte relasjonen mellom sognet og storkirken. Vi har også etablerte kategorialmenigheter, f. eks. Døvekirken, som er gjenstand for regulære visitaser.

I de senere årene har vi dessuten en viss tendens til dannelse av nye kirkelige sosialformer, så som paramenigheter og menighetslignende forsamlinger i de frivillige kristelige organisasjonenes regi. Dette kan i ett perspektiv tolkes som tegn på en pågående – kanskje tiltagende – kirkelig desintegrering. Spørsmålet om å gjøre disse nye menighetsformene til gjenstand for visitas, aktualiserer samtidig spørsmålet om deres (vilje til) integrasjon i det større kirkefellesskap. Gjennom viljen til å la seg visitere uttrykker man en kirkelig tilhørighet og en forståelse av å være en enhet innenfor kirkestrukturen. Gjennom visitas kommer kirkelig samhörighet til uttrykk.

Et kirkehistorisk apropos kan her nevnes: På reformasjonstiden ble en rensert og opprustet visitas et første skritt til praktiske kirkerefor-

mer. Visitasen ble i det hele et viktig instrument i reformasjonsverket og en kraftig kirkelig signalgiver. Og motsvarende kan man resonnerer i dagens situasjon: Dersom en organisasjonsbasert forsamling med full nådemiddelforvaltning sier seg fri fra den tradisjonelle visitas, enn si direkte motsetter seg den, reiser det en større debatt både om denne forsamlings selvforståelse og om kirkesyn, kirkerett og kirketilhørighet.¹²

2. *Visitasen og skolen.* – Etter KRL-fagets innføring i 1997 er det blitt tydelig at skole og kirke er kommet inn i et nytt forhold til hverandre. I Visitasreglement for Den norske kirke, fastsatt ved kgl. res. 26. juni 1987, heter det at biskopen «skal» innby til et lærermøte (§ 4d), mens kontakt med skolen er formulert som en «kan»-bestemmelse (§ 5c).

Nå skal KRL-undervisningen knytte an til den stedlige religionsform, og dermed vil skole og kirke fortsatt ha en relasjon til hverandre i norske lokalsamfunn. Men det nye, ajourførte visitasreglement som vil komme etter at ny tjenesteordning for biskop er fastsatt, vil måtte finne formuleringer vedrørende skolen og visitasen som forholder seg til den nye virkelighet i skolen og KRL.s fagforståelse.

Hovedperspektivet: Visitas som paraklese

Det henger igjen et viktig, uavklart spørsmål rundt selve den teologiske bestemmelse av visitasen. For de to konkurrerende perspektiver som Manfred Josuttis nærmet seg visitasen med – kontakt og kontroll – lodder neppe dypt nok i visitasens kirkelige mening og innholdsfylde. I visitasen handler det om «å se til» en kristen *koinonia* – hvordan den lever i sin tro og med hverandre, hvordan den næres og fungerer, hvordan den spiller sammen med sitt nærmiljø, osv.

Ulrich Heckel spør med rette om de nytestamentlige impulser er fullt utnyttet med tanke på å gi mening og innhold til visitasen.¹³ Han tar utgangspunkt i den ovenfor nevnte tidligkristne praksis med besøk, brev og budbærere, og mener at hele dette kompleks lar seg bestemme gjennom den nytestamentlige ordfamilie knyttet til verbet *parakalein*. Denne term, med tilhørende ordfelt, rommer mer enn vårt

«formane» og «formaning». Her folder det seg som nevnt ut en vifte av betydninger og nyanser: trøste, oppmuntre, tilskynde, tilrettevise.

Heckels ansats følges opp praktisk-teologisk av Michael Herbst.¹⁴ Paulus levde nærværende og våkent med i de unge misjonsmenigheter nettopp gjennom besøk, brev og budbringere (Paulus' brev og Acta omtaler flere enn 100 navn som på en eller annen måte var knyttet til den tidlig-kristne misjon). Formålet med disse mangeartede kontakter var i en hovedsum *paraklese*: apostelen ville styrke, oppmuntre, formane og tilrettevise. Paraklesen rettet seg både mot forkynnelsen og livsførselen i menighetene.

Paulus forstår seg ikke som herre over menighetens tro, men som medarbeider som vil hjelpe den til glede, 2 Kor 1,24. Et ansporende perspektiv: Visitas er hjelp til glede! Men betoningen av alles likeverd «i Kristus», opphever ikke en menighetsledelse forstått og utøvd som tjeneste (1 Kor 16,15f; 1 Tess 5,12f).

Dermed står påstanden der: *Den teologisk-saklige bestemmelse av visitasen er at den er paraklese*, som med sin evangeliske egenart innbefatter begge de anliggender som Manfred Josuttis skjematisk omtalte som kontakt og kontroll, ja, mer til. Teologisk-saklig er vi dermed svært nær Luthers formulering i De schmalkaldiske artikler III,4 om den «innbyrdes samtale og trøst» i det kristne søskenfelleskap (*Die Bekenntnisschr. der ev.-luth. Kirche*, s. 449). – Dermed blir utfordringen som uavlatelig følger enhver visitasforberedelse og -gjennomføring: Hvordan virkeliggjøre på *relasjonsplanet* det som på *saknivå* kan betegnes som *paraklese*?

Visitases mål er fornyelse og oppbygging av menigheten i dens ulike livsytringer og funksjonsområder. Dette er ensbetydende med at visitasen også fremstår som et viktig instrument for det som nå omtales som menighetsutvikling – slik Fr. Krause sympatisk og teologisk reflektert har utfoldet det i sin avhandling om visitasen som mulighet for menighetsoppbygging.¹⁵

Noen spesielle utfordringer

1. Vårt menighetsliv er i dag jevnt over preget

av en folkekirkelig pluralitet som favner vidt. Det har både sin verdi og sine farer. En mulig negativ følge kan bli at pluraliteten løper ut i en uforpliktende pluralisme i menighetene, og dermed svekkes den evangeliske og menighetsbyggende profil på de ulike kirkelige handlingsområder. Situasjonen ute i visitasmenighetene kaller derfor på teologisk innsikt og sunn dømmekraft som vet å bedømme i ulike spørsmål¹⁶ og som – ut fra troens sentrum – vet å gjøre de nødvendige markeringer.¹⁷ Motsvarende kan pluraliteten på en positiv måte utfordre konvensjoner som fører til stivnede arbeidsformer og slik anspore til en dristigere bruk av den folkekirkelige kontaktflate.

2. Kirkeloven av 1996 har nylig fylt sine sine 10 år. Den har nå stort sett «satt seg» ute på kirkemarken, men det er fortsatt behov for å utvikle og befeste en kirkelig systemforståelse som fremmer gode relasjoner på tvers av arbeidsgiverlinjene, og mellom medarbeidere, og i forhold til de frivillige.

3. Det lokale menighetsliv kan lett fremstå som et temmelig «lukket» system. Visitasen må fremholde og fremelske menighetens forbindelse med bispedømme og storkirke og den strategi og de satsningsområder som der er løftet frem. Visitasen må også ha et blick mot det økumeniske fellesskap. Menighetens oppbygging i rammen av Guds *ekklesia*, er en enkel og god visitasvisjon! Visitasen må søke å fremstå som en vitaliserende hendelse som bidrar til gode åndelige og strukturelle impulser. En visitas må sette tyngdepunkter.

4. Visitas som ledd i ledelsen av kirken vil fra tid til annen få befatning med konflikter i menighetene. Konflikthåndtering er som aller oftest lange prosesser som forutsetter mye tid til samtaler, analyser og utarbeidelse av løsningsforslag. Jeg mener at visitas ikke er egnet som ledd i en konfliktbearbeidelse. Da vil visitasens gode hensikter lett forspilles. En visitas kan derimot gjennomføres når menighetslivet synes å være normalisert, slik at visitasen kan bidra til konsolidering og nytt initiativ.

5. Når vi taler om visitasen, må det også sies et selvransakende ord om bispetjenesten. Også visitator bør visiteres. Ved vigslingen lover biskopen å «ta vare på den apostolske lære» og «å

legge vinn på å bevare enheten i Guds kirke». Biskopen som «enhetsbånd» i kirken er blitt understreket i de senere års økumeniske samtaler. Ikke desto mindre er det flere i Den norske kirke som ser bispetjenesten, slik den i dag fremstår i funksjon, som et tegn på spenning og sprik. Om de forhold som her berøres kan det argumenteres i flere retninger, men tematikken lar seg ikke glatte ut på en enkel måte.

6. Visitasen har offentlig karakter og fremstår som regel i lokalmediene som offentlig begivenhet og ikke bare som en indrekirkelig hendelse. Dette moment fortjener å utnyttes til beste for lokalsamfunn og menighetsliv. La visitasen skape offentlighet! Og la visitasen løfte grupper, personer og anliggender opp i dagen! Mediene «visiterer» kirken uavlatelig, det er dens oppgave. Men kirken kan også visitere offentligheten, og slik være en konstruktiv «kirke for folket». Til dette hører å holde levende en rekke spørsmål som bidrar til å «tolke» samfunn og samtidskultur: Hvilke verdier og utviklingstrekk spores blant folk? Hvordan lever ulike grupper med hverandre? Hvordan er de lokaløkumeniske forhold? Står kirken på stedet frem som et godt vitnesbyrd om enheten i Kristus?

7. I den tyske debatt omtales som nevnt en utvikling som vi i Den norske kirke (ennå?) ikke har sett spor av: at visitasinstituttet får konkurranse fra nye, spesialiserte arbeidsformer som etablerer seg i den kirkelige hverdag. Man peker særlig på at etter den empiriske dreining innenfor den praktiske teologi (etter symbolåret 1968!), er arbeidsformer kommet til som svekker visitasens betydning. Det blir især pekt på at supervisjon, årlige medarbeidersamtaler, stabsutvikling etc. har overtatt mange av visitasens funksjoner. Det behøver ikke være noen motsetning mellom disse formene, men vi bør være oppmerksom på eventuelle slike utviklingstrekk i vår kirke også.

Visitasens fortrinn er at den – ekklesiologisk og praktisk-kirkelig – har en *helhetlig*, ikke-partiell tilnærming til menigheten, dens selvforståelse og mangfoldige virksomhet.

Noter:

- 1 De mest vanlige PT-håndbøker fra skandinavisk og tysk språkområde nevner i høyden «visitas» på en summarisk måte. – I de kirkehistoriske fremstillinger dukker imidlertid temaet visitas opp hyppigere, særlig i tilknytning til navn som Peder Palladius med hans berømte *Visitatsbok* fra ca. 1540, utg. på ny av K. Støylen (1945), og til Jens Nilssøn, biskop i Oslo 1580–1600, også en meget flittig visitator, jf. hans *visitatsbøker* – og til J.C. Heuch. Biskop Heuchs *Visitatsberetninger (1889–1902)*, i utg. av G. Bøe (1964) gir interessante innblikk i en skarpsynt visitators analyser fra sine mange reiser i Christianssand stift. Heuch ble utnevnt til biskop i 1889, samme år de nye skolelovene kom. Heuch arbeidet iherdig for å gjøre visitasen om fra en typisk skolevisitas til en bredere anlagt menighetsvisitas. – Hos H. Fæhn: *Gudstjenestelivet i Den norske kirke* (Oslo: Universitetsforlaget 1994) fins det spredt omtale av visitasen og dens utvikling hos oss.
- 2 Visitasens aktører kan variere i ulike protestantiske kirker: biskop, superintendent eller visitatskommisjon, med støtte av andre embetsbærere eller stabsmedlemmer. Her oppviser økumene mange varianter. Det som i hvert fall står fast, er at ingen menighet kan visitere seg selv!
- 3 Jf. *Theologische Realenzyklopädie (TRE)*, Band XXXV, s. 151.
- 4 Jf. Fr. Krause: *Visitation als Chance für den Gemeindeaufbau* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1991), s. 14f.
- 5 Sit etter M. Honecker: «Visitation», i *Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht* (17) 1972, s. 337–358 (339f).
- 6 Fra *Growth in Agreement II*, Faith & Order Paper No 187, Geneva.
- 7 M. Josuttis: «Visitation und Kommunikation», i *Wissenschaft und Praxis in Kirche und Gesellschaft* (64) 1975, s. 43–54.
- 8 M. Honecker: art.cit., s. 355.
- 9 M. Plathow: «Visitatio est gubernatio et reformatio», i *Kerygma und Dogma* (37) 1991, s. 142–159.
- 10 M. Josuttis: *Der Pfarrer ist anders. Aspekte einer zeitgenössischen Pastoraltheologie* (München: Kaiser Verlag 1983), s. 70–88.
- 11 O. Skjevesland: «Ledelse som tjeneste», i *Halvårsskrift for praktisk teologi* 2/2003, s.20–26.
- 12 Jf. M. Honecker, art.cit., s. 350f.
- 13 U. Heckel: «Gemeinde, Amt, Visitation bei Paulus und in der heutigen Praxis», i *Deutsches Pfarrerblatt* 9/1997, s. 439–444.
- 14 «'Lasst uns nach unsern Brüdern sehen'. Visitation aus praktisch-theologischer Perspektive», i K. Grünwald/Udo Hahn (Hg.): *Visitation – urchristliche Praxis und neue Herausforderungen der Gegenwart*. (Lutherisches Kirchenamt: Hannover 2006), s. 93–119.
- 15 Se note 5.
- 16 Til temaet, se O. Skjevesland: *Sunn tro og sann åndelighet. En innøvelse i dømmekraft* (Oslo: Luther 1996)
- 17 Jf. R. Slenczka: *Kirchliche Entscheidung in theologischer Verantwortung. Grundlagen – Kriterien – Grenzen* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1991).

Sammendrag:

Artikkelen retter oppmerksomheten mot bispevisitasen som kirkelig tilsyns- og strategiverktøy. Visitasreglementet for Den norske kirke er fra 1987, og trenger derfor en oppdatering, bl. a. fordi den ikke er samstemt med kirkeloven av 1996, nye tjenesteordninger og KRL-faget. – «Visitase er et institusjonalisert, kirkerettslig fastsatt besøk ved noen betroddede embetsinnehavere, eller stedfortredere, med sikte på å føre tilsyn med en enkeltmenighet, et videre kirkelig område eller en kirkelig institusjon innenfor det tilkjente ansvarsområde». Artikkelen tar utgangspunkt i at flere kirker opplever at visitasen er under press fra andre arbeidsformer i kirken. Visitasen fortrinn er at den nærmer seg menighetslivet ut fra et helhetlig perspektiv, men dens begrunnelse og gjennomføring trenger jevnlig ny refleksjon. Artikkelen henter opp momenter fra bibelteologi, kirkehistorie og kirkerett, og bestemmer visitasen som paraklese. Noen spesielle utfordringer for visitasarbeidet tematiseres til slutt.

Olav Skjevesland: Biskop i Agder og Telemark
Adresse: Markensgate 13, 4662 Kristiansand